

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

2022

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2½

Papila leri ra swivutiso ri na 19 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.
2. Papila leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele (35)
XIYENGE XA B: Ntlangu (35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana (35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri (35)
3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.

XIYENGE XA A: NOVHELE
Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU
Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku ya swirungulwana/swihungwana leyi u yi hlawuleke.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku leyi u yi hlawuleke.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
4. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hileswi ti nga xiswona eka phepha ra swivutiso.
6. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
7. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.
8. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	8
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Ndzi khoma nsinya muni ke?'	18	14
4.2 'Ndlela ya Nyasune'	17	15
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Xifaki'	17	17
5.2 'Xana swi ta hela rini?'	18	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE

XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

A vulavula tano nkulukumba Ntekele ku kondza hi ku helela hi marito a ku: 'Aamen!' 'Aamen,' ku hlamula vanhu lava a va ri ekerekeni. Ndzhaku ka risimu ni xikhongelo xo pfala, kereke yi huma. Vunyingi bya majaha ni tintombhi leti a ti ri kwalaho, va huma tani hi ntlhambi wa timbuti lowu nga pfaleriwa vhiki hinkwaro etshangeni, va va hi ku tsopeta ka tihlo va nyamalala. Van'wana va kongoma emakaya, van'wana emitlangweni, van'wana nakambe, lomu ku tiviwaka hi vona vini, ku vula ka nkulukumba Ntekele. Laha jarateni ra kereke, ko sala ntlawanyana wa lavakulu, lava tani hilaha swi talaka ku va hakona, a va yime hi vumbirhi-mbirhi, hi vunharhu-nharhu ni hi mintlawa, va ri karhi van'wana va ri eku nyiketani ka miehleketo ehenhla ka dyondzo ya nkulukumba Ntekele, van'wana va ri eku tibuleleni, eku rungurisaneni ne ku hlevaneni. 'Hakunene vanhu va tihluphekela loko ri xile,' ku vula manana Nkulunge eka manana Risimelo na manana Mahime lava a a yime na vo kusuhana ni heke ya laha kerekeni. 'I, u vula hi yini ka Betty?' ku vutisa manana Risimelo. 'Ndzi vula nkata Rinono, njhe mi yi vonile rhoko leyi a nga yi ambala?' ku vutisa manana Nkulunge. 'Ina hi yi vonile,' ku hlamula manana Mahime hi ku hleka. 'U ri rhoko, i rhoko vholo-saka leriya?' ... 'Loko ndzi nga ri na xo ambala a swi antswi ndzi namba ndzi tiwisela ku ri ni ku famba ndzi tihlekisa hi vanhu.'

- 1.1 Xana vavasati lava vulavulaka ka ntshaho lowu va le ka mbangu wihi? (1)
- 1.2 I yini lexi a xi endla leswaku Ntekele a vula marito lawa ... 'loko a wonge ndzo va ni ra mina tiko leri ndzi nga va rhurhiselaka eka rona ...' (2)
- 1.3 Hi ku ya hi nkulukumba Ntekele, n'wana loyi a nga yingisiki u fanele ku ... (1)
- A bambateriwa.
B xupuriwa.
C tshikiwa.
D lan'wiwa.
- 1.4 Pimanyisa swiendlo swa Ntekele mayelana na Vukriste bya yena na leswi a swi endleke Rice. (3)
- 1.5 Hikokwalaho ka yini Ntekele a a nga n'wi rhandzi Jamboti? (2)
- 1.6 Ku pfumala ntshamiseko endyangwini wa Ntekele swi endlile leswaku wu hangalaka. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi leswi humeleleke eka tsalwa. (3)
- 1.7 Xana Manayila na Jamboti a va tshembisanile yini loko vo aleriwa ku tekana? (1)

- 1.8 Aneka vonelo ra wena mayelana na leswi nga kaneriwa hi manana Nkulunge, manana Mahime na manana Risimelo loko va huma endhawini leyi u yi tsaleke eka 1.1. (2)
- 1.9 Manayila na Jamboti a va rhandzana hi rirhandzu leri tlurisaka mpimo. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi leswi nga eka tsalwa. (3)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

'Va ha karhata?'	
'Swinene, i vile masiku lawa va nga sungula ni leyo nwa swo nyanya ku karhata ka swona.'	
'Hayi! Nayi, u vula leswaku va-Papa va nwa masiku lawa?'	
'Swinene, a va nwi vo chela ndlala wena sesi.'	5
'Kasi xana ku humelela yini na?'	
'U nga swi tiva n'wana mhani.'	
'Hmmm!' Ku vula Mpfuleni hi ku hlakahla nhloko. 'Mukriste luya.'	
'A ka ha ri na mukriste a nga lahaya,' ku hlamula Manayila. 'Phela masiku lawa ni nyangwa wa kereke a vo ho yi tiva.'	10
'Wa hamba Nayi!'	
'A ndzi hambi sesi, a va ha yi ni le kerekeni,' ku hlamula Manayila.	
'Phela masiku lawa ni nyangwa ya kereke a vo ho yi tiva.'	
'Wa hamba Nayi!'	
'A ndzi hambi sesi, a va ha yi ni le kerekeni,' ku hlamula Manayila. 'Tolo kunene a hi lo mpoti, ku holova.'	15
'Mi holovela yini kutani?'	
'Phela leswi endliwaka hi va-Papa masiku lawa swi hlambisa timbilu. Ndzi le ku xavisiweni leswi ndzi nga tani.'	
'Wa xavisiwa!'	20
'Ina wena sesi, ndzi xaviseriwa wanuna un'wana wa xifumi.'	
'Wa hamba Nayi.'	
'A ndzi hambi sesi, va ndzi xavisa eka xikhalabyana xin'wana ... Futhi mina!'	
'Xana kasi va-Papa va lo engheniwa hi yini na, xana vo lava ku hlangana nhloko?'	
'A ku na ku hlangana nhloko vo tiendla,' ku hlamula Manayila.	25

- 1.10 I yini lexi nga endla leswaku Manayila a nga swi tivi leswaku Lefty a a lovile? (2)
- 1.11 Boxa vito ra xigevenga lexi a xi sele eka ntlawa wa tiVultures. (1)
- 1.12 Xana Lefty na vandla ra yena a va divuleriwa yini? (2)
- 1.13 Boxa vito ra phorisa leri nga divula Lefty. (1)
- 1.14 Xana vito ra xikhalabyana lexi a xi xaviseriwa Manayila hi Ntekele i mani? (1)

- 1.15 Hlamusela leswi Ntekele a a tshembisile swona xikhalabyana lexi u xi tsaleke eka 1.14. (2)
- 1.16 Eka nkarhi lowu Manayila a a ri eku xavisweni hi tata wa yena, Jamboti a a ri kwihi naswona a a endla yini kona? (2)
- 1.17 Eka hinkwaswo leswi a swi vuriwa hi Manayila mayelana na tata wa yena Ntekele, hi kwihi ku cinca ko hlamarisa loku a ku voniwa hi Mpfuleni eka tata wa yena? (2)
- 1.18 Xana u dyondzile yini eka leswi humeleleke Lefty na vandla ra yena? (2)
- 1.19 Kombisa xikhovolelo exikarhi ka leswi swi vuriweke hi Ntekele loko a dyondzisa ekerekeni na vutomi lebyi a byi hanyiwa hi vana va yena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

XIVUTISO XA 2: *BYOKOTA MADLAYISANA* – MM Marhanele

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

MAVUNDZA:	He wena N'wa-Ngoveni, swi lo yini masiku lawa u ngo tikohlwisa vuxaka bya mina na wena?	
MAKHANANA:	Loko a ri mina a ndzi tikohlwisi, ntsena ndzo chava swicele leswi ndzi nga swi twa swi huma enon'wini wa nsati wa wena wa vunharhu. Swi vonaka wonge u swi kumile leswaku mina na wena ha rhandzana.	5
MAVUNDZA:	A ndzi kholwi leswaku u swi kumile. Wena vula xikan'we leswaku u yengiwa hi xiphukuphuku lexa le tingotini.	
MAKHANANA:	Lexiya a ndza ha xi lavi, hikuva xi ndzi vengisa hi swigangu swa xona swa le ntirhweni.	10
MAVUNDZA:	Wa tiva vundhuna bya xona bya xi hundzeleta. Hinkwako laha xi nga kona xo ehleketa wonge xo va ndhuna, xa rivala leswaku xi hanya hi tin'anga, vona tihosi ta tiko. Ndzi twile nsati wa mina lonkulu a ku lexi xi tisaka ndhuna leyi emutini wa mina i rirhandzu ra xona ni nsati loyi u nge wa ku kwela.	15
MAKHANANA:	Kasi hi kona mi swi tiva? Hina i khale hi swi tiva.	
MAVUNDZA:	Hakunene ndzi ni vumbhoni byo tiya, se ndzi ta xi khoma hi voko ra ximatsi loko xi nga ndzi tivi. Ndzi ta xi hlantisa mahele loko xi nga chavi vun'anga bya mina.	
MAKHANANA:	Mo n'wi tshika u ta tihumba hi yexe.	20

- 2.1 I mani ximunhuhathwankulu eka tsalwa ra Byokota Madlayisana? (1)
- 2.2 Xana marito ya 'He wena N'wa-Ngoveni ...', na '... xiphukuphuku lexa le tingotini ...' ya hi byela yini hi vumunhu bya Mavundza? (2)
- 2.3 Boxa vito ra nsati wa Mavundza lonkulu. (1)
- 2.4 Marito ya Makhanana loko a ku: 'Kasi hi kona mi swi tiva? Hina i khale hi swi tiva,' ya kombisa yini hi mahanyelo ya yena? (2)
- 2.5 Kombisa ntiyiso wa marito ya Mathebula eka tsalwa leri loko a ku:
'Phela va te: a wu dlawi kule u dlawa kwala xivandza-nyongeni.' (2)
- 2.6 Marito lama landzelaka ya vuriwile hi Mavundza '... se ndzi ta xi khoma hi voko ra ximatsi loko xi nga ndzi tivi ...' kombisa leswi a swi endleke ku tiyisisa leswi a swi vuleke. (2)
- 2.7 Kanela vumunhu bya Makhanana ehenhla ka ku va a kotile ku va endhawini yin'we na nuna wa yena Mathebula na Maluleke na Mavundza. (2)

- 2.8 Hi ku vona ka wena ku nga va ku ri ntiyiso leswaku nsati wa n'anga Mavundza a a twanana na Gezani? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 2.9 Kanela vubihi bya ku va Mavundza a vulavula hi vasati va yena eka Makhanana. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

VANHU:	Tiko ri file.	
MAVUNDZA:	Leswi mi ngo vanhu va dlawa hi tin'anga xana i tin'anga ti nga dlaya ndhuna?	
MBODOYA:	Kasi wanuna loyi u dlawe hi mani?	
MADLAZI:	Wanuna loyi u fumbuteriwile tolo hi Mathebula.	5
MHLANGA:	Xidyoho xi ri xihhi?	
MAVUNDZA:	Nyimpi ya vavanuna ya nonoha ku yi twisisa. Swi ngo twisisa hi yena muendli wa swona.	
MADLAZI:	Wa hembra laha a hi le Joni. Hosi ya hina a yi na nkarhi wa matlangwani. Loko u dlaya munhu na wena u ta dlayiwa.	10
MHLANGA:	Nawu wolowo wu na ntikelo.	
MAVUNDZA:	He n'wina vavanuna, a hi tshinetereni swipombondzwana swa hina etlhelweni leri, leswaku xitulu xa hosi xi ta va endzhutini. (<i>Hosi yi fika yi rhurheriwa.</i>)	
GEZANI:	Vavanuna a hi lombeni hosi tindleve hi twa leswi timhaka ti nga fambisa xiswona. (<i>Hosi yi yima.</i>)	15
VANHU:	Mayeke, hi chava wena.	
MAGAMANA:	Hi ku hlundzuka lokukulu ndzi rhandza ku tivisa nakambe vanhu va tiko ra mina ta nawu lowukulu etikweni ra mina. Nawu lowu wu nga siyiwa hi tatana, yena a wu kumile eka vakokwa wa yena. Nawu lowu hi wona wo sungula ku tumbuluka eka vukosi bya ka Maluleke. Na sweswi loko ndza ha fuma tiko ra mina, nawu lowu wa ha ta tirhisiwa ...	20

- 2.10 Xana vanhu lava va vulavula va ri endhawini yihi? (1)
- 2.11 Boxa tiko leri hosi Magamana a a fuma eka rona. (1)
- 2.12 A ku lo humelela yini ke, ku kondza va tikuma va ri endhawini leyi u yi tsaleke eka 2.10? (2)
- 2.13 Nawu wa 'loko u dlaya munhu ... u ta dlayiwa ...' wu vuriwa yini? (1)
- 2.14 Hi wahi marito lama vuriweke hi Mavundza ku lahla vuthala bya leswaku hi yena a nga dlaya Gezani? (2)
- 2.15 Boxa mavito ya miganga leyi a yi fanele ku ya hlota Mathebula na Makhanana. (2)

- 2.16 Hosi Magamana eku vulavuleni ka yena u tshikelela marito 'nawu lowu' leswi kombisaka ...
- A matimba ya yena.
 - B nkoka wa wona.
 - C ku tikukumuxa.
 - D nsele wa yena. (1)
- 2.17 Hikokwalaho ka yini Mathebula a kumekile a ambarile swiambalo swa vavasati? (2)
- 2.18 Xana mutsari u fikelerile ku thya tsalwa ra Byokota Madlayisana. Seketela nhlamulo ya wena hi leswi nga eka tsalwa? (2)
- 2.19 Kanela nkoka wa ku va Mathebula a rivalele Makhanana hambileswi a xanisekile swinene. (2)
- 2.20 Xiboho lexi tekiweke hi hosi ehenhla ka nandzu wa Mavundza a xi amukeleki. Seketela mhaka leyi. (2)

[35]

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

	<i>(Va landzelela muongori kutani va fika laha ku nga na Vukosi. Va n'wayitela.)</i>	
VHAKISA:	Hi vuyisile ka N'waMzamani. Hambi kona! Yhi! <i>(Muongori u ta na n'wana a n'wi tlakurile. U n'wi nyiketa mana wakwe a n'wi xinga. Hinkwavo va n'wayitela ku katsa na muongori.)</i> Ma yi vona mihlolo ka! I Piet hi yexe! Futhi loko wo kaneta u ta va u hlola!	5
PIET:	Hi n'wina mi nga na tihlo ra gama. Mina yo na yi xa.	
MUONGORI:	Kambe ko va n'wina buti hi n'wexe. Hambi va ku yini, mi lo tiveleka. <i>(Vhakisa na Piet va huma. Va siya Vukosi a ha ri emubedweni. Muongori u ttherisela n'wana ekamareni laha ku nga na vana van'wana.)</i>	10
PIET:	..., a mi titwisa ku yini loko Vukosi a wela ehansi nkarhi lowuyani loko a lava ku mi hambanisa na Xilavi?	
VHAKISA:	Ebyongweni bya mina a ku hlangenehlangene, ndzi vuya ndzi pembunuka ku n'wi vona a wela ehansi. Ku ta ku chava ka leswaku a nga onhakeriwa, kasi va ka Munene va ta hi vhikela va tlhela va amukela n'wana exibedhlele.	15
PIET:	Mi swi tekise ku yini swa vamanana lavaya?	
VHAKISA:	A ku na swin'wana i byalwa lebyi va karhatisaka. Loko a yi nga ri mhaka ya Vukosi a ndzi lava ku n'wi rhidimba loyi Xilavi. Yena byalwa a byi n'wi lawuli ngopfu, kambe ku pyopyiwa a a pyopyiwile.	20

- 3.1 Boxa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Piet na Vhakisa. (1)
- 3.2 Vhakisa a tela yini emutini wa Piet? (2)
- 3.3 I mani a kombeleke Vhakisa leswaku a ya emutini wa Piet? (1)
- 3.4 Hikwalaho ka yini 'vamanana lavaya' va nga swi kotangi ku heleketa Vukosi exibedhlele? (1)
- 3.5 Vula vito ra n'wana loyi a tisiweke hi muongori. (1)
- 3.6 Muongori u vula yini loko a ku, 'I Piet hi yexe!?' (2)
- 3.7 Marito ya Vhakisa loko a ku, 'Hambi kona! Yhi!' ya paluxa yini mayelana na leswi nga humelela eka Vukosi? (2)

3.8 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:

Hi ku ya hi nhlamuselo ya masiku hinkwawo, xilavi i nchumu lowutsongo lowu weleke eka xo ...

- A famba.
- B nwa.
- C ambalo.
- D tirhisa.

(1)

3.9 Vito ra Xilavi ri yelana swinene na swiendlo swa yena le ka Piet. Seketela mhaka leyi hi leswi nga humelela loko va nga si yisa Vukosi exibedhlele.

(2)

3.10 U nga vula yini hi vumunhu bya Vhakisa?

(2)

3.11 Hi ku vona ka wena Vhakisa a nga va a wela eka vupfumeri byihi? Seketela hi leswi nga eka ntshaho lowu.

(3)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	Mina ndza tifambela ndzi ya vona matshamelo ya n'wana. A ndzi mi kombeli, ndzo mi byela.	
MZAMANI:	Na siku u nga famba u lo siya xipapilana ntsena. A ka ha lelaniwi kahle hi tshame hansi u ta famba na makungu, i ncini lexi a wu jahela xona?	5
MA'AM JOYCE:	Dyambu a ri rhengile, na mathekisi ya kala hi nkarhi wolowo.	
MZAMANI:	Ku rhenga a swi nga siveli leswaku ndzi kala ndzi vuya <i>nie!</i> Se u ambala na maburuku na kepisi, ra ala buruku eka wena, wonge u <i>gorilla</i> hala switshan'wini. A wu ri tano na kwale a wu ye kona? Ahaa!	10
MA'AM JOYCE:	Swiambalo leswi ndzi lo tixavela hi mali ya mina. A mi ndzi nyikangi na sente, se mi nga ndzi vutisi nchumu hi swiambalo, ndzi ta ambarisa leswi ndzi swi rhandzaka, rini kumbe rini. (<i>U vula hi ku tlakuka, a ya ekamareni yo etlela.</i>)	
MZAMANI:	Mina a ndzo vula ndzi kombisa ku jila loku u nga ku sungula. A ndzi nga vuli leswaku a ku sunguli hoyihoyi. Ringeta ku lawula mbilu yi nga ri mbilu yi ku lawulaka.	15
MA'AM JOYCE:	A swi ndzi tshike mina!	
MZAMANI:	Ri khome ri nga peli.	
	(<i>Ma'am Joyce u nghanile ekamareni yo etlela a pambula swiambalo swin'wana a swi paka esutukheyisini, u longile na mihivahivani yin'wana. ... u yile eka Xilavi a nga si ya eKremetart.</i>)	20

3.12 Hi wahi mahungu lawa Ma'am Joyce a tisa wona eka Mzamani?

(2)

3.13 I ncini xi endlaka leswaku Ma'am Joyce a sungula ku delela Mzamani?

(1)

- 3.14 Marito lawa, 'A wu ri tano na kwale a wu ye kona?' ya paluxa yini hi ku titwa ka Mzamani? (2)
- 3.15 Mzamani u vula yini loko a ku, 'Ri khome ri nga peli'? (2)
- 3.16 Marito ya Mzamani eka 3.15 ya ve ntiyiso hi ndlela yihi eka tsalwa leri'? (2)
- 3.17 Hi xihhi xihundla lexi Ma'am Joyce a xi tumbetela Mzamani eka siku leri? (2)
- 3.18 Hikokwalaho ka yini Ma'am Joyce a hundza eka Xilavi a nga si ya eKremetart? (2)
- 3.19 Ma'am Joyce wa ti twisisa timfanelo ta vavasati ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.20 Hi ku leteriwa hi swiendlo swa Ma'am Joyce, xana u vona onge i ncini lexi a xi endla leswaku a lava ku ya tshama eKremetart? (2)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa

4.1 'NDZI YA KHOMA NSINYA MUNI KE?' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Jameson, na Patricia a vo va fole na nhlava. Hambiswiritano, xihundla Patricia a nga lavanga ku xi humesa. Ndza tshemba a ko va swona ntsena a a fihlela Jameson, n'wana wa vanhu, o twa ku hundzuluxeriwa-hundzuluxeriwa hi marito wongwe o va xifaki emakaleni. Rirhandzu na rona ro pfa ri tiendla pesa leri funengetaka ntiyiso.

5

'Jimmy, murhandziwa, ndzi ni xiphiko lexikulu eka nkarhi wa sweswi,' Patricia a vula a a karhi a n'wi khoma-khoma malebvu. Hi nkarhi lowu a va lo mbaa, eLimpopo Lodge. Jameson a ha ku veka 'grapetiser' ehansi.

'Ndza swi twa, hlamusela lexi ku yivelaka ntshamiseko. U nga rivali leswaku loko ndzi rhandza wena, ndzi ringeta ku tsutsuma swirhalanganya le kaya,' Jameson a vula wongwe a swi n'wi vavi.

10

'Hi leswaku hi masiku ndzi etlela ndzi lorha wena, wa tiva. Namuntlha ndzi kile ndzi tiboha ku ku byela. I khale swi ri tano, se swi na tin'hweti tinharhu.'

'Timhaka ta wena a ti twali. Kasi a wu si kula murhandziwa loko munhu u n'wi rhandza hi ntiyiso swa fanela ku pfa u n'wi vona emilorhweni.'

15

'Ina, ndzi twa wongwe ndzi ngo ta kwaleyo ka Mphambo hi milenge nivusiku ...' U nga ringeti sweswo. Swa antswa loko u ri laha ntirhweni u ndzi bela riqingho lerinene.'

- 4.1.1 Xana Patricia a a tirha kwihi naswona a a tirha yini? (2)
- 4.1.2 Jameson a a famba hi movha wa njhani? (1)
- 4.1.3 Hi byihi vutlhari lebyi Patricia a byi tirhiseke ku vona leswaku Jameson a a tiyimiserile yini hi yena? (2)
- 4.1.4 Xana Patricia a a vula yini loko a ku vatirhikulobye va to n'wi bela bembele? (2)
- 4.1.5 'Jameson, na Patricia a vo va fole na nhlava' leswi vulaka leswaku a va ... (1)
- A dzaha fole.
B vengana.
C nga hambani.
D tirha swin'we.

- 4.1.6 Hi xihhi xiphigo lexi Patricia a a ri na xona? (2)
- 4.1.7 Kombisa ku yelana ka mahanyelo ya Priscilla na Patricia. (2)
- 4.1.8 Vula **hi swona** kumbe **a hi swona** kutani u seketela nhlamulo ya wena. Makumu ya Patricia ya vile lamanene. (2)
- 4.1.9 Hi yihi dyondzo eka xirungulwana lexi? (2)
- 4.1.10 Priscilla a a ri ni nhlohotelo wo biha eka vatirhikulobye. Tiyisisa mhaka leyi hi leswi nga eka tsalwa. (2)

NA

4.2 'NDLELA YA NYASUNE' – KA Khosa

Tlhela u hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Movha wu ndzundzile wu rhendzeleka na patu ro enghena eDuiwelskloof lera xisohehohe. A hi nga si fika egaraji ya Duiwelskloof loko muchayeri a ndziwilita xivhilwana xo chayela a wu komba xindledyana xa maxangu. Loko hi enghenile eka xona a hi nga ha swi koti ku vona swa le mahlweni, a ho vona ntsena xindledyana xi ku thwaaa! wonge i nyoka ya rihamalala. Ndzi teriwile hi miehleketo yo tlula hi fasitere, kambe loko ndzi tsundzuka leswaku ndzi ambarile xibelana xo fuwa ndzo yi bakanya. Ndzi vona Laura a ndzi languta kambirhi kanharhu. Swivutiso leswi a a ri na swona hi leswi na mina a ndzi ri na swona. A hi ta burisa ku yini hikuva a hi tshamile exitulwini xa le mahlweni hi lo timiyelela hi khuluka hi xindledyananyana xexiya xa singita. Gondzo ro ya eNkowankowa a hi swi vona leswaku a ha ha ri eka rona, kambe a swi nga vutiseki hi ku olova. 5 10

Awara ya nhungu yi lo na ku ngolo, muchayeri o lumeka xiya-ni-moya; ko vulavula Vatsonga. A ku ri nkarhi wa mahungu exitichini xa Vatsonga. Hi lo rhiya tindleve hi ku hwii! 15

'Maphorisa va ka Malamulele va tivisa leswaku Jane Malunghela u tekeriwile movha hi wanuna loyi a kombeleke ku khandziyisiwa. Wanuna wa kona a yimile eMangondi Bottle Store, Jane a a suka eThohoyandou, tolo hi Ra-Vuntlhanu ...'

- 4.2.1 Xana Laura na Sharon a va ya kwihi? (1)
- 4.2.2 I yini lexi a xi endla leswaku va nga soli nchumu eka wanuna loyi loko a va khandziyisile movha? (2)
- 4.2.3 Hlamusela leswi pfuleke mahlo ya Laura na Sharon ku vona leswaku a va ri ekhombiyeni? (2)

- 4.2.4 Hlamula **hi swona** kumbe **a hi swona** kutani u seketela nhlamulo ya wena. Manana Jacobs a a vulavula ngopfu. (2)
- 4.2.5 Hikokwalaho ka yini Sharon loko a vula vito ra Jane a ku, 'Jane Malunghela kumbe sirha Jane?' (2)
- 4.2.6 Ehandle ka ku tekela Jane movha, hlamusela swin'wana swa leswi kombisaka leswaku Louis a a ri xigevenga. (2)
- 4.2.7 I yini leswi a swi tsandzekisa Laura na Sharon ku baleka? (1)
- 4.2.8 Andlala vonelo ra wena ehenhla ka ku va Sharon na Laura va kombele lifiti. (2)
- 4.2.9 Xana mutsari u swi kotile ku thya xirungulwana lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XIFAKI – KG Baloyi

- 1 Lexi hi xona xifaki xa mina,
- 2 Hi xona ximiyeta nyoka xa mina,
- 3 Hi xona tlhari ra ndlala eka mina,
- 4 I xitlhangu xa khwiri ra mina,
- 5 Ndzi tshikeni ndzi xi lilinga.

- 6 Loko mi ndzi twa ndzi vulavulela emarhameni,
- 7 Ndzi va ndzi fundze xona enon'weni,
- 8 Phela xona i xiaka miri xa mina,
- 9 Hinkwako ndzi famba naxo,
- 10 Ndzi nge xi siyi, ndlala i yikulu etikweni.

- 11 Ndzi tshikeni ndzi dya swa nyuku wa mina,
- 12 Ndzi khumuza ndzi khavuta,
- 13 A ndzi lo yiva ndzi tshikeni ndzi khojeta,
- 14 I mintirho ya mavoko ya mina,
- 15 I ntamu wa mina lowu.

- 16 Mi nga ndzi vangisi n'wina malolo,
- 17 A mi ri kwihi loko ndzi rima,
- 18 I 'ndza kombela' wa yini?
- 19 A va kombeli ko rimiwa la,
- 20 Kasi swandla sweswo i swa yini?
- 21 A hi swo tirha xana?

- 22 Mina ndzi dya hi mbilu yo basa paa!
- 23 Phela i nyuku wa mina,
- 24 Hayi n'wina va-marhandza-teka
- 25 N'wina mi ta dya ku vona.

- 5.1.1 Hi mitila leyi nga tluliki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.1.2 Ku vuyeleriwa ka rito ra '**mina**' eka mitila ya 1 ku fika eka 4 swi komba ntshikelelo. Hi yihi mhaka leyi ku tshikeleriwa yona? (2)
- 5.1.3 Hlamusela xifaniso xa le miehleketweni lexi mutlhokovetseri a vumbelaka vahlayi xona eka mitila ya 6 na 7. (2)
- 5.1.4 Hlamusela leswi ntila wa 11 lowu nge: 'Ndzi tshikeni ndzi dya swa nyuku wa mina,' wu vulaka swona. (2)

- 5.1.5 Nyika nhlamuselo ya rito khojeta eka ntila wa 13. (2)
- 5.1.6 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Rito 'khumuza' eka ntila wa 12 ri vula ku ... ta xifaki?
A mitetela tindzoho
B fundzetela tindzoho
C cakunyetela tindzoho
D susetela tindzoho (1)
- 5.1.7 Marito lawa, 'I "ndza kombela" wa yini?' ya humesa thoni ya muxaka muni? (2)
- 5.1.8 Xana mutlhokovetseri loko a vulavula hi 'va-marhandza-teka' eka ntila wa 24 u vula vanhu va njhani? (1)
- 5.1.9 Hi ku vona ka wena a swi fanerile ku va mutlhokovetseri a humesa ku titwa loku ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XANA SWI TA HELA RINI? – KG Baloyi

- 1 Ku tshama ka hina hi nga tekanangi
2 swi ya helela kwihi?
3 U tshama mbilu u khome hi swandla
4 Hi ku chava vafundhisi
5 Kasi swi ta hela rini?
- 6 Kasi swi ya hela rini ku va hi kumeka
7 swin'we hi nga chavi
8 Hayi, ya fehla maendlelo lawa yo tani,
9 A swi kahle ku va hi tshama
10 swin'we hi ku tumbela,
11 Van'wana va tshama erivaleni.
- 12 Swona hi rini u ndzi tshembisile?
13 Kasi wena u rindzele yini?
14 Murhandziwa, ndzi ta kala ndzi nyakapfala,
15 Vuntshwa byi ta ka' byi vungula,
16 Vumbhuri byi phya tanihi mati ya dyandza.
17 Leswi a hi rirhandzu,
- 18 Leswi a swi nga tlhaveli hi sana,
19 Leswi a swi na vumundzuku,
20 A swi na vuyo,
21 Ko va matshopetana ni matlangwana.
22 Murhandziwa, mina ndzi karhele,
23 Ndzi karhele ku phunta,
24 Ndzi karhele ku khomelela pala ndzi rindza xinyami.

- 5.2.1 Hi mitila leyi nga hundziki mune boxa hungunkulu leri mutlhokovetseri a lavaka ku ri fikisa hi xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.2.2 I munhu wa rimbewu rihi loyi a vulavulaka eka xitlhokovetselo lexi? (1)
- 5.2.3 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 3 lowu nge:
'U tshama mbilu u khome hi swandla' (2)
- 5.2.4 Rito 'kasi' eka ntila wa 5 ri hi paluxela mhaka muni? (2)
- 5.2.5 Kombisa nkoka wa ku tirhisiwa ka mimfungho ya swivutiso eka mitila ya 12 na 13. (2)
- 5.2.6 Xana rito 'nyakapfala' eka ntila wa 14 ri vula yini? (2)
- 5.2.7 Marito 'ndzi karhele' eka mitila ya 22 ku fika ka 24 ya kombisa ntlhaviketo. Xana ntlhaviketo lowu wu tshikelela mhaka yihi? (2)
- 5.2.8 Hi ku vona ka wena i ncini xi endlaka leswaku mutlhokovetseri a chava vafundhisi eka ntila wa 4? (2)
- 5.2.9 Xana swi kahle ku va munhu a hanya hi ku chava vafundhisi ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70